

Олександр Ковальчук
кандидат психологічних наук
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського
м. Київ (Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Аналіз подій на сході України, де українські воїни захищають рідну землю засвідчує першочергове значення зміцнення бойового духу кожного військовослужбовця, його впевненості у непереможність ідеалів свободи, віри у власну перемогу над ворогом. Концептуальне розуміння сутності порушеної проблеми, значущості її цілісного розв'язання для подальшого підвищення дієздатності Збройних Сил України розкриває питання створення необхідних умов для ефективної професійної діяльності військовослужбовців. Для вирішення зазначеного питання важливо вивчити мотиваційні аспекти професійної діяльності військовослужбовців.

У психологічній літературі основна проблематика професійної мотивації розглядається з позиції психологічної структури діяльності [1–4]. Важлива роль у дослідженні цього питання належить вивченню провідних мотивів діяльності та психологічних механізмів їх розвитку. Так чи інакше, але система професійних мотивів завжди передбачає їх певну організацію, структуру. Однакові мотиви можуть бути різним чином організовані, перебувати в різних відносинах супідрядності, бути неоднорідними за походженням, характером зв'язку із професією і, що особливо важливо, різними можуть бути провідні мотиви які перебувають в основі професійної мотивації.

З аналізу концепцій та дослідницьких парадигм (В.О. Бодров, Є.О. Клімов, Е.Ф. Зеєр, Є.П. Ільїн, В.В. Рибалка, В.І. Осьодло та ін.), присвячених професійній діяльності (праці), у якій особистість проводить більшу частину свого життя та якнайповніше виявляє себе, очевидно, що без досить високого рівня професійної мотивації неможлива оптимальна взаємодія між людиною і працею, яку вона виконує. Отже, ми можемо

припустити, що на професійну мотивацію суттєво впливають особистісні властивості. Коротко розглянемо їх змістові характеристики та взаємозв'язок із професійною діяльністю.

У професійній мотивації важливу роль відіграє орієнтація особистості на певну ціль, що мобілізує як конкретні знання і вміння, так і досвід самостійної практичної роботи. Цілепокладання особистості свідчить про наявність у неї певних спрямованостей і бажань, що репрезентують у свідомості особистості процес вибору мотивів і цілей діяльності та обумовлюють динаміку їх розвитку.

Для ефективного цілепокладання після чіткого формулювання мети військовослужбовцю необхідно усвідомити значення мети, способи й етапи її досягнення, можливі труднощі у процесі досягнення мети і шляхи їх запобігання, необхідність самоконтролю. У зв'язку з цим слід зазначити, що особистість, яка сама ставить перед собою цілі, стоїть на вищому ступені розвитку, ніж та, яка приймає цілі, нав'язані їй іншими людьми.

Загальні цілі, суспільні норми, вимоги, завдання, нав'язані іншими людьми, можуть стати індивідуальними для військовослужбовців, якщо сприяють задоволенню їх певних потреб або є етапом чи засобом їх задоволення. Щоб зовнішня вимога була прийнята, стала наміром військовослужбовців, необхідно брати участь не тільки у поставленні мети, але й в аналізі, обговоренні умов її досягнення. Це сприяє більшому залученню військовослужбовців до діяльності та поліпшує їх активності.

Усвідомлення військовослужбовцем власних можливостей щодо реалізації професійних намірів, відповідальність за вибрану професію постає сферою реалізації найважливіших особистісних цінностей, що забезпечує мотиваційне налаштування на професійну діяльність. Винятково важливу роль у формуванні особистісного зростання відіграє особистісна система ціннісних орієнтацій – сукупність ознак, які відображають внутрішнє підґрунтя ставлень особистості до діяльності. Ціннісні орієнтації виявляються у цілях, ідеалах, інтересах, переконаннях, істотно впливають на мотивацію поведінки, інтереси, стиль мислення, певною мірою визначають зміст та сутність очікувань людини стосовно професії. Система

ціннісних орієнтирів, репрезентована себе через професійні інтереси і цінності особистості, є вагомим спонукальним чинником у досягненні мети професійної діяльності.

Професійні цінності визначають здатність особистості до організації власного життя, життєвих етапів і регуляції об'єктивно існуючих життєвих обставин. Маючи важливе мотиваційне значення, професійні цінності свідчать про значущість професійної діяльності. Усвідомлений професійний інтерес є мотивом, наміром, свідомо поставленою метою. Задоволення інтересу здебільшого приводить не до його згасання, а до внутрішньої перебудови, збагачення і поглиблення зацікавленості, формує виникнення нових інтересів, що відповідають вищому рівню пізнавальної діяльності. Отже, інтереси діють як постійна спонука механізму пізнання, у тому числі і як мотив особистості до діяльності і водночас як відповідне бажання й прагнення людини до самоактуалізації та реалізації власних здібностей у певній професійній сфері.

До важливих спонукальних сил належить професійне самовизначення, що виявляється в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності й передбачає самооцінку власних індивідуально-психологічних особливостей із співвідношення своїх можливостей з психологічними вимогами професії. Можна констатувати, що професійне самовизначення впливає на основі потреби, інтереси, систему цінностей професійної діяльності, на способи реалізації стилю свого життя. Саме це допомагає людині добре орієнтуватися в житті, бути вільною у виборі свого життєвого шляху через відносну незалежність від зовнішніх оцінок і схильність прислухатися до свого внутрішнього голосу, бути відповідальною за наслідки вибору. Таким чином, важливими завданнями й умовами особистісного самовизначення, які забезпечують повноцінне існування військовослужбовця у професійній діяльності, слід вважати актуалізацію та розвиток професійної Я-концепції як сукупності уявлень про працю на основі саморозуміння, самосприйняття та особистісного зростання.

У змісті самовизначення слід виокремити феномени, що стосуються військово-професійної діяльності: ціннісні уявлення про військову професію (привабливість чи непривабливість військової служби), професійні знання, оцінку значущості військової діяльності, співвідношення військово-професійних цінностей із системою смисложиттєвих орієнтацій військовослужбовців та з іншими особистісними цілями й цінностями, місце військово-професійної діяльності у структурі “життєвих смислів” тощо.

Особливе значення у структурі професійної мотивації мають професійні домагання, що формуються через індивідуальний стиль професійної діяльності, який характеризує людей з чітко вираженою тенденцією до досягнення успіху у професійній сфері. Ці люди рішучі, наполегливі в досягненні поставлених цілей, упевнені в собі, не зупиняються на досягнутому. Їх особистісні характеристики проявляються на рівні самосвідомості і розкриваються у процесі саморегуляції поведінки у професійній діяльності.

У досягненні людиною конкретної мети професійної діяльності актуальним є пошук місця локалізації сил, які впливають на результати дій та контролюють позитивні і негативні підкріплення. Безумовно, переконання стосовно можливості власного контролю і рівень самоконтролю і саморегуляції тісно пов'язані між собою, хоча й не тотожні. Отже, критерієм рівня розвитку професійної мотивації військовослужбовців має бути інтернальність у сфері професійних досягнень, яка характеризується схильністю до прояву ініціативи, взяття відповідальності на себе. Відповідальна й ініціативна особистість вважає, що досягнення у професійній діяльності залежать передусім від її власних зусиль і здібностей.

Наведені узагальнення дозволяють зробити висновок про те, що процес розвитку мотивів військово-професійної діяльності полягає, перш за все, у подальшому розкритті можливостей задоволення потреб військовослужбовця у конкретних формах. Потреби особистості військовослужбовця знаходять свій предмет у діяльності, таким чином відбувається формування структури професійних мотивів та їх усвідомлення.

У результаті цього процесу встановлюється особистісний сенс діяльності й окремих її аспектів, що відображається у характері її виконання. Це зумовлює подальше перетворення, що виявляється в установках на професійні успіхи, у специфіці виконання службових завдань, їх динаміці, напруженості і в результаті – у формуванні специфічної психологічної системи військово-професійної діяльності.

Таким чином, розглянуті вище положення дають підстави стверджувати про існування у військовослужбовця внутрішнього мотиваційного потенціалу, реалізація якого буде визначати потребу індивідуального зростання і прагнення до досягнення високих результатів у праці, навчанні й саморозвитку, а також переживання значущості діяльності.

Виходячи з цього слід зазначити, що процес формування мотивації особистості військового професіонала буде зумовлюватися синтезом, з одного боку, можливостей, здібностей та активності його особистості, а з іншого – вимогами діяльності, зумовленими особливостями її змісту, засобів, умов та організації.

Література

1. Бодров В.А. Нелинейная модель мотивационной сферы личности / В.А. Бодров, Г.В. Ложкин, А.Н. Плющ // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22, № 2. – С. 90–99.
2. Вірна Ж.П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Ж.П. Вірна – Луцьк : РВВ “Вежа”; Волин. держ. ун-т. ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
3. Осьодло В.І. Вплив смисложиттєвих феноменів на професійну діяльність офіцера / В.І. Осьодло // Вісник Національної академії оборони України : зб. наук, праць. – 2009. – № 5 (13). – С. 156–163.
4. Ковальчук О.П. Проектування уявлень про професійне майбутнє у військовослужбовців – учасників антитерористичній операції засобами психологічного супроводу. / О.П. Ковальчук // Психологічні перспективи / Волин. нац. ун-т. ім. Лесі Українки ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – 2015. – Вип. 26. – С. 157–167.